

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

11 (2) 2024

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi | Received: 16.03.2024

Kabul tarihi | Accepted: 05.04.2024

Yayın tarihi | Published: 25.04.2024

<https://doi.org/10.46868/atdd.2024>

Ali Maden

<https://orcid.org/0000-0003-2755-5076>

PhD Student, Kastamonu University Institute of Social Sciences, Turkey, alimaden37@gmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Maden, A. (2024). 41 Numaralı Kastamonu Şer'iyeye Siciline Göre Kastamonu Sancağı'nın 1747 Yılı İdari Teşkilatında Yer Alan Görevliler. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (2), 1075-1099.

41 Numaralı Kastamonu Şer'iyeye Siciline Göre Kastamonu Sancağı'nın 1747 Yılı İdari Teşkilatında Yer Alan Görevliler

Öz

Bu çalışmada, kentlerin idari yapısına dair zengin tarihi bilgiler bulundurduğu için kent tarihlerinin vazgeçilmez bir kaynağı olan şer'iyeye sicillerinden yararlanılarak Kastamonu Sancağı idari teşkilatında yer alan 1747 yılındaki görevliler tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu döneme ait bilgiler, Hicri 1160 / Miladi 1747-1748 yılına ait olan 41 numaralı Kastamonu şer'iyeye sicil defterinden elde edilecek olup yeri geldiğinde diğer kaynaklara da başvurulacaktır. Çalışmanın giriş bölümünde Kastamonu şehrinin geçmişten günümüze kadar uzanan tarihçesine genel hatlarıyla ve kısaca değinilecektir. Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatı hakkında bilgilendirme yapıldıktan sonra da sicilden elde edildiği kadarıyla şehrin 1747 yılı idari yapısında mütesellim, kadı, kadı naibi, muhırbaşı, muhır, müftü, nakib, müderris, mahalle imamı, şehir kethüdâsı, alaybeyi, kale dizdârı, kale mustahfızı, yeniçeri sardârı ve kethüdâyeri olarak görev yapan kişilere dair bilgiler paylaşılacaktır. Bu bağlamda idari teşkilat görevlilerinin isimleri, görevleri, görev unvanları, görev yerleri, yer aldıkları kayıt çeşitleri, kayıtların hangi bölümlerinde ve ne sebeple buldukları ile görevliler arasında mahkemeye veya merkeze intikal eden anlaşmazlıklar tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, Şer'iyeye Sicili, İdari Yapı, Taşra Görevlileri, 1747

<https://dergipark.org.tr/pub/atdd>

According to No. 41 Kastamonu Sher'iyye Registry, Officials in the Administrative Organisation of Kastamonu Sanjak in 1747

Abstract

This study will try to identify the officials in the administrative organisation of the Sanjak of Kastamonu in 1747 by making use of shar'iyye registers, which are an indispensable source of urban histories because they contain rich historical information about the administrative structure of cities. The information belonging to this period will be obtained from the Kastamonu shar'iyye registry book numbered 41, which belongs to the year 1160 AH / 1747-1748 AD, and other sources will be consulted when necessary. In the introduction part of the study, the history of the city of Kastamonu from the past to the present will be mentioned briefly and in general terms. After providing information about the provincial organisation of the Ottoman Empire, information about the people who served as trustee, kadi, kadi regent, muhızırbaşı, muhızırır, mufti, nakib, mudarris, neighbourhood imam, city chamberlain, alaybeyi, castle kneidâri, castle mustahfızı, janissary sardârı and kethüdâyeri in the administrative structure of the city in 1747 will be shared as far as obtained from the registry. In this context, it will be tried to determine the names, duties, job titles, places of duty, types of records, the parts of the records in which they were found and for what reason, and the disputes between the officials that were transferred to the court or the centre.

Keywords: *Kastamonu, Sher'iyye Registry, Administrative Structure, Provincial Officials, 1747*

Giriş

Hititler, Frigler, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Makedonyalılar, Pontus Krallığı ve Romalılar gibi çok sayıda medeniyetin hüküm sürdüğü ve tarihi geçmişi oldukça eskilere dayanan Kastamonu şehrinin hâkimiyeti, Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu sonrasında Türklerin eline geçmiştir (Şahin, 2001, s. 585). Diğer Anadolu şehirleri gibi Malazgirt sonrası Türklerin eline geçtiği düşünülen şehrin (Darkot, 1993, s. 400-401) ilk fethi Anadolu Selçuklu hükümdarı Süleymanşah döneminde hükümdarın bir valisi ve komutanı olarak görev yapan Emir Karategin tarafından gerçekleştirilmiştir (Turan, 1989, s. 2). Şehrin fethinde ve Türkleşmesinde bölgede hüküm süren Çobanoğulları ve Candaroğulları beyliklerinin de önemli rolleri olmuştur (Yakupoğlu, 2009, s. 15). Osmanlı Devleti döneminde Anadolu Eyaleti'ne bağlı bir sancak olan (Maden, 2012, s. 13) ve uzun bir süre sakin kalan Kastamonu şehrindeki sükûnet, 16. yüzyılın ortalarından itibaren suhte ayaklanmaları ile bozulmuştur. Devletin içinde bulunduğu zor şartlar suhte denilen medrese öğrencilerini de etkilemiş ve isyanların çıkmasına sebep olmuştur. Bu isyanların Kastamonu'da çıkmasında ise medreselerin yoğunluğu ve coğrafi yapının dağlık olması etkili olmuştur (Kundakçı, 2022, s. 1156-1157). 17. yüzyıl başlarında Anadolu'yu kasıp kavuran Celâlî

isyanlarından etkilenen şehir, 18. yüzyılda zaman zaman yangın ve depremlerle sarsılmış, 1832-1833 yıllarında da Tahmiscioğlu adıyla bilinen bir ayaklanmaya maruz kalmıştır. Tanzimat'ın ilânıyla birlikte başlayan idarî reformlar çerçevesinde farklı statülerde yer alan Kastamonu, Cumhuriyet döneminde ise bir il merkezine dönüştürülerek günümüzdeki idari şeklini almıştır (Şahin, 2001, s. 586-588).

Osmanlı mahkemelerinde verilen kararların ve tutulan kayıtların toplandığı defterler olan şer'iyeye sicilleri (Uğur, 2010, s. 8), Kastamonu şehrinin 1747 yılındaki tarihi ile ilgili de önemli bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır. Bu defterler şehrin idari, sosyal, ekonomik, kültürel, zirai, ticari, beledi, askeri ve mimari hayatlarına dair tarihi açıdan oldukça zengin bilgiler içermektedir (Atalar, 1980, s. 312-313). Çalışmada kullanılan 41 Numaralı Kastamonu Şer'iyeye Sicil Defteri içerisinde merkezden gönderilen fermanlar, berâtlar, buyrulduklar, mektuplar ile bizzat kadı tarafından kaydedilen ilâmlar ve çeşitli konuları içeren hüccetler bulunmaktadır. Hicri 1160 / Miladi 1747-1748 tarihli şer'iyeye sicil defterinde 1748 yılına ait herhangi bir kayıt bulunmadığı için sancağın idari teşkilatındaki görevlilere ait bilgiler yalnızca 1747 yılını kapsamaktadır.¹

Kastamonu Sancağı'nın idari teşkilatında yer alan görevlileri konu edinen başka bir çalışma bulunmadığı için makale ilk olma özelliği göstermesi açısından kıymetlidir. Kastamonu tarihi ile ilgili bazı lisansüstü tezlerinde, tamamı olmasa da idari ve askeri yapı başlıkları adı altında bu görevlilerden bahsedilmektedir. 2019 yılında doktora tezi olarak hazırlanan ve 1747 yılını da inceleyen sadece bir çalışmada bulunmaktadır (Döşemetaş, 2019). Bu çalışmada, 2014 yılında tarafımızdan "41 Numaralı Kastamonu Şer'iyeye Sicil Defteri" kullanılarak ve transkripsiyonu verilerek hazırlanan yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır. Yine Kastamonu'nun askeri, idari ve demografik yapısının incelendiği başlık altında mütesellim, alaybeyi, dizdâr, kadı, müftü, nakib, şehir kethüdâsı, muhızırbaşısı isimleri aynı şekilde fakat tam künyeleri verilmeden yer alırken müderris, naib ve muhızırların isimlerine hiç değinilmemiş ayrıca yeniçeri serdârları, kethüdâyeriler, kale mustahfızları ve mahalle imamları da eksik olarak verilmiştir. Dolayısıyla bu makalenin karşılaştırılabileceği herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Yapılan bu çalışmada 1747 yılı itibarıyla şehrin idari teşkilat yapısında görev alanların kimler olduğu, görevlerinin içeriği ve defterdeki kayıtlarda nasıl yer aldıkları hakkında çeşitli tespitler yapılmıştır. 18. yüzyılda Kastamonu Sancağı'nın idari yapısında yer alan görevliler ile ilgili

¹ Hicri yılların miladi yıl karşılıkları için Türk Tarih Kurumu'nun resmi internet sayfasında bulunan tarih çevirme kılavuzu kullanılmıştır (Türk Tarih Kurumu, Tarih Çevirme Kılavuzu. <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu>).

yapılacak olan daha kapsamlı çalışmalarda bu tespitlerin 1747 yılı bağlamında araştırmacılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı

Osmanlı topraklarında idari yapılanma başında beylerbeyinin bulunduğu en geniş birim olan eyaletlerden başlayarak sırasıyla sancak, kaza, nahiye ve köy denilen birimlerden oluşmakta ve sancakları sancakbeyi, kazaları ise kadılar yönetmektedir (İpşirli, 2013, s. 222). Osmanlı Devleti kurulduğu dönemden itibaren fethedilen bir bölgeye öncelikle sultanın yargı yetkisini temsil eden ulema sınıfından bir kadı ile sultanın yürütme yetkisini temsil eden askeri sınıfa mensup bir bey göndermiştir. Taşra yönetiminin temelini oluşturan bu uygulama kapsamında sistemin işlemesi kadının vereceği hükme ve beyin icra kuvvetine bağlı kılınmıştır. Böylece hem kuvvetler ayrılığı ilkesine uyulmuş hem de adaletli bir yönetim sergilenmiştir (İnalçık, 2015, s. 108). Osmanlı toplumu reâya denilen halk ve askeri denilen yönetici sınıfından meydana gelmektedir. Reâya terimi geçimini tarım, hayvancılık, sanayi ve ticaret alanlarından sağlayan, devlete vergi veren ve yönetici sınıfın dışında kalan kişileri kapsamaktadır. Askeri denilen ve çalışmanın ana teması olan yönetici sınıf ise ehl-i örf (ehl-i seyf veya seyfiye) ile ehl-i şer' (ilmiye) olarak isimlendirilen iki sınıftan oluşmaktadır (Yediyıldız, 2013, s. 450,457, 465). Ehl-i örf, kul sistemi kökenlilerin acemi veya enderun mektebinden yetişerek sipahilikten asesbaşılığa ve hatta vezir-i azamlığa kadar yükselebildiği bir sınıfı kapsamaktadır. Kazasker mahkemesinde yargılanmak, vergi muafiyeti ve kendilerine sağlanan imkânlar ile servet edinebilme gibi ayrıcalıklar tanınan, önemli makam ve görevler icra eden bu sınıf mensupları sefer zamanlarında ağır kusurlar işlemeleri durumunda ise padişah emriyle idam edilebilmektedir. Ehl-i şer' denilen diğer yönetici sınıfı, müslüman kökenli bir aile mensubu olan ve genellikle medreselerde okuyarak eğitim, yargı, fetva gibi makamlarda görev yapan ulema sınıfından oluşmaktadır. Bu sınıf özellikle merkezi otoritenin zayıfladığı dönemlerde ahali üzerindeki tesirini arttırmak isteyen ehl-i örf'e karşı bir denge unsuru olmuştur. Bu denge için ehl-i şer' mensubu ve geniş yetkilere sahip dirayetli kadılara diğer yöneticileri kontrol etmek gibi büyük bir sorumluluk verilmiştir (İpşirli, 1994, s. 519).

2. 1747 Yılında Kastamonu İdari Teşkilatında Yer Alan Görevliler

Bu başlık altında sicilde yer alan ve ehl-i örf sınıfına mensup mütesellim, şehir kethüdâsı, alaybeyi, dizdâr, kale mustahfızları, yeniçeri serdârları, kethüdâyeriler ile ehl-i şer sınıfına mensup kadı, naib, müftü, müderris, nakib, muhızırbaşı/muhızır ve mahalle imamları incelenmeye çalışılacaktır.

2.1. Ehl-i Örf

2.1.1. Mütesellim

Mütesellim, Osmanlı Devleti'nde çeşitli idari görevliler için kullanılan bir kelime olup valiler adına vergi toplama işiyle görevli bir memurdur. Beylerbeyi veya sancakbeyleri sefer zamanında veya haricinde kendi bölgelerine gitmediklerinde yerlerine vekil olarak mütesellimleri görevlendirirlerdi. Mütesellimler de onlar adına vergi toplar ve görevlerini yapardı. Mütesellim olarak tayin edilecek kişinin sancağı korumak ve halkı güvende tutmak dışında vergileri toplayabilecek bir güce ve kabiliyete sahip olmasına da özen gösterilirdi. Mütesellimler, padişah fermanıyla atanır daha sonra da bir buyruldu ile atama tebliğleri sancaktaki diğer görevlilere bildirilirdi. Özellikle 18. yüzyılda uzun süren savaşlar ve dolayısıyla sancak beylerinin görev mahallerine gelememesi sebebiyle mütesellim sayılarında artışlar olmuştur (Özkaya, 2006, s. 203-204). Büyük bir bölümü yerel halktan seçilen mütesellimler yetki üstünlüğüne rağmen zaman zaman ayan denilen şehrin ileri gelen güçlü aileleriyle çeşitli sorunlar yaşamıştır. Bazen de anlaşılan bu iki grup vergi yolsuzlukları gibi olaylara karışmışlardır. 19. yüzyılda haklarındaki yolsuzluk ve baskı ile ilgili şikâyetler artınca mütesellimlerin tayin usülleri değiştirilmiştir. Tanzimat Fermanı sonrasında mütesellimlik ıslah edilmeye çalışılmış ancak başarılı olunamadığı için ortadan kaldırılmıştır (İpşirli, 2013, s. 236). Defterdeki sicil kayıtlarında mütesellim ile ilgili oldukça fazla sayıda belgeye rastlanmaktadır. Kastamonu müteselliminin kayıtlarda yer alma fazlalığı onun görev itibarıyla etkin bir konumda olduğunu göstermektedir. Kayıtlarda geçen belgelerden mütesellimin kim olduğu, tam künyesi ve ne gibi görevler icra ettiği tespit edilmektedir. İncelenen defter, şehir kethüdâsı Ahmed'in mütesellimden aldığı borcu ödediğine dair bir kayıt ile başlamakta ve kadının atanma yazıları ile devam etmektedir. Şehir kethüdâsı Ahmed'e verilen dokuz yüz kuruşluk borcun tamamen ödendiği belirtilen bu kayıta Kastamonu mütesellimi Koçhisari Mehmed Ağa olarak zikredilmektedir. Kayıttan mütesellimin avarız için ayrılan paralardan borç verebilme yetkisinin olduğu da anlaşılmaktadır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 4) ² Mütesellimin görevi icabı isminin yer aldığı diğer bir kayıttan ise tam künyesine ulaşılmaktadır. Taşköprü Kazâsı'na bağlı Beysibey Divanının'da yaşayan Fâtıma binti İbrahim'in, eski kocası Mehmed bin Mustafa'ya yeniden evlenmesine mâni olduğu ve babasına karşı yaptıkları fiiller sebebiyle açtığı davada Kastamonu müteselliminin ismi Mehmed Ağa ibni Hasan Çavuş Ağa

² Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.) Meşihat Şer'iyye Sicil Defteri (MŞH. ŞSC.d), Kastamonu 41 (H. 1160 /1747-1748).

olarak geçmektedir. Dolayısıyla dönemde Kastamonu müteselliminin tam künyesi Koçhisârî Mehmed Ağa bin Hasan Çavuş Ağa olarak tespit edilmiştir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 20-21). Kayıtlardan müteselliminin görevlerinden birinin tayin ettiği mübaşirler aracılığıyla kişilerin mahkemelerde hazır bulunmalarını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple de mütesellimler bir çok belgede isim olarak geçmektedir. Bu belgelerde Kastamonu müteselliminin ismi genellikle Mehmed Ağa şeklinde geçmektedir. Taşköprü Kazâsı'nın Boyundurcak Köyü'nden Kösepîrîoğlu Hasan bin Şabân'ın açtığı davada Mustafa bin İbrahim'in, Receboğlu zevcesi Fâtıma binti Kargaoğlu Mehmed'in açtığı davada Gödeşoğlu Seyyid Mustafa Beşe bin Ahmed Halife'nin, aynı kazânın Yazıhamid Köyü'nden Hacı Hasan bin Abdülbâki ve zevcesi Kerime binti Salih'in açtığı davada da Abazaoğlu Ali bin Mustafa ile Hüseyin bin Ebu Bekir'in mahkemede hazır bulunmalarını Kastamonu mütesellimi Mehmed Ağa'nın mübaşirleri sağlamıştır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 21, 22, 29, 90). Kayıtlara göre mütesellimler, vefat eden ve mirasçıları da bulunmayan kişilerin terekelerine hazine adına el koyabilirlerdi. Ancak mirasçı olduğunu iddia edenlerin bu durumu kanıtlamaları halinde terekeler mahkeme tarafından mirasçılara pay edilmektedir. Mesela, İskilib Kazâsı sakinlerinden ve Kastamonu'da vefat eden Ali bin Hüseyin bin Mehmed'in terekesine mirasçı olmaması sebebiyle Kastamonu mütesellimi tarafından el konulmuştur. Ancak daha sonradan müteveffanın bir eşi ve bir de kardeşi olduğu anlaşılmıştır. Ayşe ve Ahmed isimli varisler mahkemeye başvurarak terekeden kendilerine düşen paylarını almışlardır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 25). Bazen mütesellimler hazine adına ve mirasçı olmaması gerekçesiyle terekelere vekilleri aracılığıyla da el koyabilmektedir. Bu vekiller terekenin mirasçısı olduğunu iddia edenlere tereke teslimi konusunda tereddüt ettiklerinde ise olay mahkemelere taşınmaktadır. Böyle bir durumda kararı verecek olan mahkemeler delil ve şahit durumuna bakmaktadır. Mesela, İstanbul sakinlerinden olan ve görevden alındıktan sonra Kastamonu'daki Yanıkzâde Hanı'nda kaldığı sırada vefat eden Küre-i Nühâs Kazâsı'nın kadısı Hacı Ömer Efendi bin Şaban Bey'in amcaoğlu Mehmed Beşe bin Abdülkâdir, mütesellim Mehmed Ağa'nın vekili Başçavuş Hüseyin Bey bin Murtaza'ya dava açmıştır. Mehmed Beşe mahkemeye, Hacı Ömer Efendi'nin kendisini hayatta iken vasi tayin ettiğini, kendisine bir şey olması durumunda mal varlığının İstanbul'daki varislerine ulaştırılması istediğini ancak Başçavuş Hüseyin Bey'in kendisine engel olduğunu söylemiştir. Mahkemenin delil talep etmesi üzerine Mehmed Beşe, Hurda Mukâtaası Emîni Hacı Abdurrahman Ağa bin Osman, İbrahim Bey bin Ali, Mustafa Bey bin Mehmed ve Ali bin Mehmed'i şahit göstermiştir. Şahitler vasilik tayininin doğru olduğunu ve olaya

şahitlik ettiklerini belirtmişlerdir. Mahkeme şahısların şahitliğini kabul etmiş ve mütesellim vekili Başçavuş Hüseyin Bey'i, Mehmed Beşe'ye müdahale etmemesi hususunda uyarmıştır. Diğer bir kayıтта, mahkemenin bu kararı üzerine müteveffanın Karıbazarı Kazâsı ahalisinden olan amcaoğlu Mehmed Beşe bin Abdülkâdir'in, hazine adına el konulan terekedeki malların Kastamonu mütesellimi Mehmed Ağa bin Hasan Çavuş Ağa'nın vekili Derviş Mehmed Ağa bin Zeynelâbidin'den alındığını mahkeme huzurunda beyan ettiği görülmektedir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 84, 86). Kayıtlardan mütesellimlerin diğer bir görevinin mahkeme tarafından oluşturulan keşif ve muayene heyetlerine üye tayin etmek olduğu anlaşılmaktadır. Mesela, Kastamonu'nun Kavacık Köyü'nden Derviş ibni Abdülkâdir'in eşi Kerime binti Ali, içtiği bir ilaç sonrasında vefat etmiştir. Hatunun babası Ali bin Mustafa ile annesi Ayşe binti Ömer, mahkemeye başvurarak kızlarının kocasının verdiği bir ilaç sonrasında öldüğünü söyleyip keşif ve muayene talep etmişlerdir. Bunun üzerine keşif ve muayene için mahkeme tarafından Mevlânâ İbrahim Efendi bin Mahmud Halife görevlendirilmiş, Kastamonu mütesellimi Mehmed Ağa da Halil Bey bin Bayram'ı tayin etmiştir. Olay mahallinde keşif ve muayene yapılmış, olayda kasıt olmadığı anlaşılmış ve dava söz konusu olmamıştır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 88). Kastamonu Sancağı'nda toplanan masraf ve vergi bedellerini içeren defterler de mütesellimlere teslim edilmektedir. Kastamonu mütesellimi olan Mehmed Ağa'ya, Hicri 10 Cemaziyelevvel 1160 / Miladi 20 Mayıs 1747 tarihinde böyle bir defter teslim edilmiştir. Defterde kazaların, mahallelerin ve nahiyelerin paylarına düşen bedeller belirtilmiştir. Ayrıca yazılan bir ferman ile mütesellimlerden bu bedellerin valiler adına toplanması istenmiştir. Sicil defterinde vergi hususu ile ilgili mütesellime gönderilmiş birçok yazı bulunmaktadır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 96, 97, 98, 100, 101, 103, 104, 107, 128, 129). Merkezden kadınlara ve mütesellimlere yazılan bazı emirlerde kendilerine verilen görev ve yetki çerçevesinde ahalinin merkeze ulaşan şikâyetlerini çözmesi istenmektedir. Mesela Mehmed, Ahmed ve Ali isimli kaza ahalileri merkeze bir arzihal yazarak şehrin ileri gelenlerinden Mehmed isimli şahsın haksız yere ellerinden çiftliklerini ve mallarını aldığını, açtıkları dava sürerken şahsın vefat ettiğini, oğulları Hasan ve Salih isimli yeniçerilerin de önce İstanbul'a kaçıp sonra geri döndüklerini belirtip yardım talep etmişlerdir. Ferman ile padişah mütesellimden olayın iyice araştırılmasını, kadının davayı yeniden gördükten sonra haklı olanlara mallarının verilmesini, haksız olanların müdahalelerinin engellenmesini, olaya karışanların isimlerinin tespit edilerek merkeze bildirilmesini ve suçlular için gönderilecek yeni emrin beklenmesini istemiştir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 112). Merkeze yazılan şikâyetlerde bazen tarafların asker olduğu görülmektedir. Mütesellimden yaşanan

tımar anlaşmazlığının sancağın diğer görevlileriyle birlikte çözülmesi ve haksız bulunan tarafın müdahalesinin engellenmesi istenmektedir. Kastamonu kalesinin mustahfizlarından Mustafa Ahmed, babası İdris Ahmed'in Daday Nâhiyesi'nin İncügez Köyü'nde bulunan gedik tımarının ölümünden sonra kendisine verilmesine rağmen amcasının tımarın yarısına el koyduğunu belirtmiştir. Gerekli incelemeleri yapan merkez Daday ve Kastamonu kadıları ile sancak mütesellimine bir ferman göndererek tımarın Mustafa Ahmed'e verildiğini, şahsın amcasının tımara müdahale etmesinin engellenmesi gerektiğini belirtmiştir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 115). Sancakta görevli diğer kişilerle beraber oldukça kalabalık bir gruba yazılan emirlerde mütesellimlerde yer almaktadır. Bu tür yazılar genellikle güvenlik olayları ve eşkıyalık faaliyetleriyle ilgili olmaktadır. Dönemde kalabalık bir görevli kitlesine yazılan ve öncelikle mütesellime hitaben başlayan bir ferman kaydına rastlanmıştır. Kayıt, İran seferi sonrası ortaya çıkan asker kökenli eşkıyalık faaliyetleri hususunda yapılması gerekenlerin anlatıldığı, başta mütesellim olmak üzere sancaktaki kadılara, nâiblere, kethüdâyerlerine, yeniçeri serdârlarına, kale dizdarlarına, iş erlerine ve ayanlara hitaben yazılan bir teftiş emridir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 131-132).

Beylerbeyi veya sancakbeylerine vekillik yapan mütesellimlerin, sancağın idari teşkilatında önemli görevler icra ettiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. İncelenen kayıtlardan mütesellimlerin padişah onayı ve buyruldu yazısı ile göreve başladığı, kişilerin davada hazır bulunmalarını bizzat veya vekilleri aracılığıyla sağladığı, mirasçısı tespit edilemeyen terekelere hazine adına el koyabildiği, mahkeme tarafından oluşturulan keşif ve muayene heyetlerine üye atadığı, vergilerin toplanmasında görev aldığı, vergi defterlerinin kendisine teslim edildiği, toplanan vergilerden şehir kethüdâlarına borç para verebildiği, davaya konu olan hususları ve kişileri araştırarak mahkemeye veya merkeze bilgi verdikleri, çeşitli sebeplerle kişilere yapılan haksız müdahaleleri (tımar ve arazi müdahaleleri gibi) diğer görevlilerle birlikte engellediği ayrıca güvenlik ve eşkıyalıkla ilgili konularda görev verilen yetkililerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.2. Şehir Kethüdâları

Kadı huzurunda dinine bağlı, doğru ve dürüst olmasına dikkat edilen kişiler arasından şehrin önde gelenleri tarafından seçilen şehir kethüdâları, göreve merkezden gönderilen berat ile başlardı. Ehl-i örf olan şehir kethüdâları şehre gelenlerin ağırlanması ve konaklamasından sorumluydu. Mesela, mübaşir ve haberci olarak şehre uğrayan devlet görevlileri, mütesellim gibi yöneticiler, seferle veya eşkıya ile uğraşan askeri birlikler gibi (Alkan Günay, 2010, s. 85). Görevlilerin isim

tespitinde sicil kayıtlarındaki davaların şühûdül'l-hâl bölümleri oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bu bölümlerde şehir kethüdâları ve muhızrlar gibi isimleri sıkça geçen görevliler dışında davanın önemine ve içeriğine göre dizdâr, alaybeyi, yeniçeri, kethüdâyeri, çavuş, kadı, müderris, müftü, nakib, seyyid, imam, esnaf temsilcileri, şehrin ileri gelenleri gibi farklı kişilere de şühûdül'l-hâl bölümlerinde yer verilirdi. İsimlerden oluşan listelerde genellikle önemli kişiler ilk sıralara yazıldıktan sonra diğer bulunan tüm hazirunun ismi yazılmazdı ancak bazı davalarda oldukça uzun isim listeleri görmek de mümkündür. Bu listelerde dönemin emekli veya görevlilerini bulmak mümkündür (Taş, 2008, s. 32-35). İncelenen sicil kayıtlarının şühûdül'l-hâl bölümlerinde de en çok ismi geçenlerden birisi şehir kethüdâsıdır. Şühûdül'l-hâl bölümlerindeki kayıtlara göre dönemin şehir kethüdâsı Ahmed Çelebi bin Mehmed'dir. Şehir kethüdâsı birçok dava kaydının şühûdül'l-hâlinde isim ve unvanıyla birlikte bulunmaktadır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 17, 18, 21, 22, 41, 86, 89, 91). Şehir kethüdâları yaptıkları masrafları cebinden karşılar veya şehrin ileri gelenlerinden borç olarak alırdı. Deftere kaydettiği bu masrafları senelik veya altı aylık olarak halktan tahsil eder ve eline geçen paradan borçlarını öderdi. Ayrıca halktan alınan vergiler arasında şehir kethüdâsının ücreti de yer almaktadır (Alkan Günay, 2010, s. 85). Mesela, sicil defterinin ilk kaydında dönemin mütesellimden yaptığı harcamalar için borç alan şehir kethüdâsı Ahmed Çelebi, dokuz yüz altmış kuruşluk borcun geri ödemesinin tamamlandığını beyan etmektedir. Vergi kayıtlarından ise şehirle ilgili yaptığı masraflar için Ahmed Çelebi'ye toplanan vergilerden otuz kuruşluk bir ödeme yapıldığı öğrenilmektedir. Ayrıca bir vergi kaydında kendisine konaklama masrafı olarak yirmi beş kuruş ödendiği de söylenmektedir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 4, 96, 107, 108, 129). Kethüdâdan son kez, Küre tarafından görevli olarak gelecek bir sürücüye bargir tedariki ve emir doğrultusunda sürücünün görev mahalline gönderilmesi hususu ile ilgili bir kayıta söz edilmektedir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 139). Kayıtlardaki bilgilerden davaların şühûdül'l-hâl bölümlerinde sıkça rastlanan şehir kethüdâlarının vergilerin toplanması işinde yer aldığı, çeşitli sebeplerle dışarıdan şehre gelenleri ağırladığı, yaptığı masraflar için mütesellim gibi kişilerden borç aldığı ve daha sonra yaptığı ödemeyi kayıt altına aldırıldığı, toplanan vergilerden yaptığı hizmetler ve harcamaları karşılığında kendisine ayrıca ücret ödendiği tespit edilmiştir.

2.1.3. Alaybeyleri

Sancakbeyinin askeri alandaki yardımcısı olan alaybeyleri, sancakbeyinden sonra da tımarlı sipahilerin şehirdeki en üst derecedeki komutanıdır. Miralay olarak tanımlanan alaybeyleri terfi etmesi halinde sancakbeyi bile olabilmektedir (Kazıcı, 1989, s. 347-348). Defterdeki kayıtlardan

anlaşıldığı ve örnekte de görüleceği üzere alaybeyleri göreve merkezden gönderilen padişah onayıyla başlamakta ve gerektiğinde görevden alınmaktadır. Defterde alaybeyilik için gönderilen Hicri 22 Cemaziyelâhir 1160 / Miladi 1 Temmuz 1747 tarihinde yazılmış bir ferman kaydı bulunmaktadır. Sancağa, Hicri 29 Ramazan 1160 / Miladi 4 Ekim 1747 tarihinde ulaşan bu fermanla öncelikle alaybeylerinden tımar tevcihleri hususunda hakkaniyete riayet etmeleri, kendilerine verilecek olan paydan fazlasını istememeleri veya zor kullanarak almaya çalışmamaları, tevcihatı müsamahaya göre değil Sultan Süleyman Han döneminde belirlenen kanunlar üzerine dağıtmaları söylenmiş ayrıca bu konularda ahaliden gelecek haklı şikayetler ile tespit edilecek kanuna ve hakkaniyete aksi durumlarda görevden alınacakları hatırlatılmıştır. Kaydın devamında alaybeyilik görevini yürüten Ali'nin haksız yere tımar ve zeâmet sahiplerinden fazladan akçe aldığı, vefat edenlerin beratlarını başkalarına vererek nefer sayısının düşmesine sebep olmasından dolayı görevden alınarak yerine Seyyid Hüseyin'in atandığı belirtilmektedir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 110-111). Alaybeyi Ali hakkında Kastamonu kadısı ve mütesellimine daha sonra bir ferman daha gönderilmiş olup kendilerinden ahali tarafından şikâyet edilen şahsın aldığı haksız akçelerin tespiti için mübaşir olarak Mustafa'nın tayin edildiği, haksız yere halktan alınanların geri verilmesi ve şahsın adil bir şekilde mahkemesinin yapılarak sonucun merkeze bildirilmesi istenmiştir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 117-118). Dönemin alaybeyinin kim olduğu sancağın diğer bir görevlisinin alaybeyine açtığı dava ile tespit edilmiştir. Kastamonu kalesinin dizdârı Mehmed Ağa, gedik tımarına müdahale edildiği gerekçesiyle alaybeyini dava etmiştir. Bu dava kaydında sancağın alaybeyi olarak geçen isim Hüseyin Ağa bin Mustafa Ağa'dır. Bu isim başka bir kayıta zikredilmemektedir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 38). Alaybeyleri kayıtların özellikle tımar dağıtımını ile ilgili hususlarında yer almaktadır. Merkez tarafından yazılan emirlerde alaybeylerinden tımar dağıtımını konusunda adil olmaları istenmektedir. Başka bir görevliye ait tımara müdahale eden alaybeyleri mahkemeye verilmekte ve haksızsa mahkeme tarafından uyarılmaktadır. Ancak ahaliye zulmederek tımarlardan haksız yere kazanç sağlayan alaybeyleri merkez tarafından görevden alınmaktadır.

2.1.4. Kale Dizdârı ve Mustahfizlar

Dizdâr, şehrin iç kalesi ile kale içinde bulunan önemli evrak ve hazinelerin korunmasından sorumlu beylerbeyi, sancakbeyi ve kadiya bağlı bir ehl-i örf üyesidir. Sancak yöneticilerin olmadığı sefer zamanlarında şehrin güvenliğinden birinci derecede sorumlu bir amir olup emrinde mustahfiz denilen kalede görevli askerler bulunmaktadır (Ortaylı, 2017, s. 285). Kastamonu kalesinin dizdârı,

kayıtların şühûdü'l-hâl bölümünde ismine rastlanılan diğer bir görevlidir. Başmakçı Köyü'nden Yörükoğlu Mustafa Beşe'nin küçük oğlu Mehmed'in vasisi olan annesi Ünzile binti Mustafa'nın açtığı dava ile Dökmeciler çarşısının başında bulunan bir dükkânın satış kaydında kale dizdârının Mehmed Ağa olduğu anlaşılmaktadır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 26, 32). Bazen şehirde görevli yüksek rütbeli kişilerin birbirlerini dava ettikleri ve olayın da merkeze intikal edecek kadar büyüdüğü görülmektedir. Bu kayıtlarda isimler tam künye ile zikredilmektedir. Kastamonu kalesi dizdârının alaybeyini dava ettiği Hicri 29 Şevval 1160 / Miladi 3 Kasım 1747 tarihli bir kayıta, dizdârın tam künyesi Mehmed Ağa bin Ahmed olarak yazılmıştır. Kale dizdârı Mehmed Ağa, Hasan Ağa ile beraber mutasarrıf oldukları Göl Kazâsı'nın Cevizli Köyü'ndeki gedik tımarına alaybeyinin müdahale ettiği belirterek dava açmış ve alaybeyinin uyarılmasını istemiştir. Alaybeyi savunmasında kesinlikle böyle bir müdahalenin olmadığını ifade etmiş ve mahkemede tımara müdahale etme hususunda alaybeyini uyarmıştır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 38). Mehmed Ağa'nın, Cebrazil Mahallesi'nden Derekzâde Hacı Ömer bin Mehmed'in açtığı davada şahitlik yaptığı ve Muzaffereddin Mahallesi'nden Hacı Ömer bin Abdülkâdir'in tereke defterinde de isminin geçtiği tespit edilmiştir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 39, 46). Son olarak dizdârın ismine merkeze yapılan bir arz sonrası gönderilen beratta rastlanmaktadır. Kastamonu kalesinin suyunun kullanımı ile ilgili bir beratta arzın Mehmed Ağa tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 123). Bu kayıtların dışında İran seferi dolayısıyla merkezden gönderilen ve çeşitli emirler içeren yazılarda diğer görevlilerle beraber unvan olarak dizdâr da geçmektedir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 131-132). Kale dizdârından başka kalelerde mustahfız isimli görevliler bulunmaktadır. Kaleleri korumaları karşılığında kendilerine tımar verilen (Cin, 1992, s. 80) bu görevlilerin isimleri sicil kayıtlarında genellikle tımar anlaşmazlıkları ile ilgili belgelerden tespit edilmektedir. Sancağın Daday Nâhiyesi'ne bağlı İncügez Köyü'ndeki bir tımar anlaşmazlığı sebebiyle merkeze yazılan bir arzuhale verilen cevaptan İdris Ahmed isimli bir kale mustahfızın vefat ettiği, gedik tımarının probleme yol açtığı, kardeşinin yarı hisseye el koymak istediği ancak tımarın verilen beratla kale mustahfızı Mustafa Ahmed'e tevcih edildiği anlaşılmıştır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 115). Yine bir tımar anlaşmazlığı ile ilgili belgeden iki kale mustahfızının ismine daha ulaşılmıştır. Sancağın Taşköprü Nâhiyesi'nin Tutaş Köyü'ndeki bin beş yüz akçelik gedik tımarı için dönemin kadısı Mevlânâ Hacı Mustafa merkeze bir arzuhal yazarak durumu iletmiştir. Bu arzuhale gelen cevaptan tımarın, vefat eden kale mustahfızı Mehmed veled-i Şaban'a ait olduğu, Mustafa ve İbrahim isimli iki kale mustahfızı arasında probleme yol açtığı öğrenilmiştir. Ortaya çıkan problem,

kale mustahfızı Mustafa'ya berat ile sehven verilen ek tımarın kale mustahfızı İbrahim'e devredilmesiyle çözüme kavuşmuştur (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 118-119). Kale dizdârı ve mustahfizlar da kayıtların genellikle tımar ile ilgili belgelerinde geçmektedir. Bu belgelerde özellikle tımar anlaşmazlıkları yer almakta olup anlaşmazlıklar ya mahkeme ya da merkez tarafından çözülmektedir. Kayıtlardan kale dizdârlarının merkez tarafından yazılan ve sefer zamanlarında şehirde yapılması istenen hazırlıklarla ilgili görevleri içeren emirlerde yer aldığı anlaşılmıştır. Ayrıca gerek mustahfiz atamalarında gerekse tımar dağıtımlarında dizdârlar etkili olmuş ve merkez genellikle dizdârların arzlarını dikkate alarak kararlar vermiştir.

2.1.5. Yeniçeri Serdârları

Şehrin korunması ve güvenliğinin sağlanmasında önemli görevleri olan yeniçeriler, merkezin otoritesini şehirde temsil eden askeri bir gruptur. Serdâr, bu grubun başına merkezden gelen emirle atanan görevlidir. Yeniçeri ağalarının yazdığı mektuplarla atanan serdârlar, ocağın emektarları arasından seçilir ve yeniçerilerin düzeninden sorumlu olurlardı. Serdârlar üç ayda bir kendilerine verilen mektupları yenileterek görevlerine devam edebilirlerdi (Döşemetaş, 2019, s. 36). Sicil kayıtlarda Mehmed Ağa bin Mehmed'in Kastamonu serdârı unvanıyla Cebrail Mahallesi'nden Derekzâde Hacı Ömer bin Mehmed'in Kubbeli Mahallesi'nden Seyyid Hüseyin Beşe bin Musa'ya açtığı davanın şühûdü'l-hâl bölümünde yer aldığı görülmüştür. Böylece dönemdeki Kastamonu serdârı da tespit edilmiştir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 39). Sancakta görev yapan diğer yeniçeri serdârlarına atama kayıtlarından ulaşılmıştır. Bu kayıtlarda serdârların görev ve yetkileri ile emri altındakiler açıkça belirtilmektedir. Bu görevlilerden biri Hicri 1 Cemaziyevvel 1160 / Miladi 11 Mayıs 1747 tarihli mektupla Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa tarafından görevlendirilen yirmi beşinci bölükten Hüseyin Ağa'dır. Mektup ile serdârdan ocaktaki emekdarlara sahip çıkması ve ocağın nizamını koruması istenmiş ayrıca yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacısı, kuloğulları ve gilmân gibi ocak mensuplarından da Hüseyin Ağa'ya itaat edip sözünden çıkmamaları emredilmiştir. Aynı yeniçeri ağası tarafından yazılan bir başka mektupla Hüseyin Ağa'nın serdârlık ataması yenilenmiş ve serdârdan eşkıyalık faaliyetlerine karşı güvenliğin sağlanması istenmiştir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 98, 99, 114). Dönemdeki diğer bir serdârlık ataması da kayıtlarda yüzbaşızâdenin serdârlık mektubu şeklinde geçen, elli birinci bölüğün serdengeçti ağalarından Mehmed Ağa'nın serdâr tayin edildiği ve Yeniçeri Ağa'sı Mustafa Ağa tarafından gönderilen Hicri 1 Zilkade 1160 / Miladi 4 Kasım 1747 tarihli bir belgedir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 120). Yeniçeri serdârlarının isimleri dışında göreve başladığı tarih, hangi bölüğe

kayıtlı olduğu ve emri yazan dönemin yeniçeri ağasının ismi atama kayıtlarında yer almaktadır. Bu kayıtlardan serdârın ocağa ve emektarlarına sahip çıkılması, nizamın korunması ve eşkıyalık faaliyetlerine karşı güvenliğin sağlanması gibi görevleri olduğu anlaşılmaktadır. Serdârın emri altındaki yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacısı, kuloğulları ve gilmân gibi ocak mensuplarından ise serdâra kesin itaat istenmektedir.

2.1.6. Kethüdâyeriler

Osmanlı Devleti'nde kethüdâ unvanını kullanan birçok görevli bulunmaktadır. Askeri teşkilatta bu unvanı İstanbul'daki kul kethüdâsı ve onun yardımcısı/vekili olan kethüdâyeri kullanırdı. Kethüdâ yeri, taşrada görev yapan ve padişahın otoritesini temsil eden diğer bir askeri sınıf olan altı bölük halkının başında bulunurdu. Kapıkulu süvarileri de denilen grup sipahi, silâhdar, ulufeci ve gureba bölüklerinden oluşur, bunlardan ulufeci ve gureba bölükleri sağ-sol diye ikiye ayrılırdı (Özcan, 2019, s. 89-90).

Kethüdâyeri hakkındaki bilgilere atanmaları için sipahi ve silahdar ağaları tarafından yazılan mektuplar ile davaların şühûdül'l-hâl bölümlerinden ulaşılmıştır. Mesela Seyyid Ahmed Ağa isimli kethüdâyeri, Kastamonu'da misafir olarak kaldığı Yanıkzâde Hanı'nda vefat eden Hacı Ömer Efendi bin Şaban bin Abdurrahman'ın terekesi ile Aycılar Mahallesi'nden Kezban binti Mehmed'in boşanma sonrası açtığı davaların şühûdü'l-hâllerinde yer almaktadır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 86, 92). Kethüdâyerilik mektuplarına bakıldığında görevlinin ismi, yevmiyesi üzerinden alacağı ulufesi, hangi bölükten olduğu, görevinin içeriği ve kimlerin başına atandığı bilgilerinin yer aldığı görülmektedir. Bu mektuplarda altı bölük olarak belirtilen sipahilere sahip çıkılması, düzenin ve nizamın korunması emredilmiştir. Mesela, kırk ikinci sipahi bölüğünden Halil Hasan'ın yevmiyesi yirmi akçe ulufe olmak üzere bu göreve atandığı görülmektedir. Halil Hasan'ın görevlendirildiğine dair Silahdar Ağası Süleyman Ağa ve Sipahi Ağası Hasan Ağa tarafından Hicri 17 Cemaziyelevvel 1160 / Miladi 27 Mayıs 1747 senesinde yazılan ve Hicri 13 Ramazan 1160 / Miladi 18 Eylül 1747 senesinde tekraren gönderilen iki mektup bulunmaktadır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 98, 113). Kayıtlarda rastlanılan kethüdâyerilik mektuplarından biri de Gürcüzâde Seyyid Ali Ağa'ya gönderilmiştir. Hicri Şevval 1160 / Miladi Ekim 1747 senesinde Silahdar Ağası Mehmed Ağa ile Sipahi Ağası Hacı Salih tarafından gönderilen ve şehre Hicri 3 Zilkade 1160 / Miladi 6 Kasım 1747 senesinde ulaşan mektupta, yüz otuzuncu sipahi bölüğünden Seyyid Ali Ahmed'in günlüğü bir akçe ulufeye kethüdâyeri olarak atandığı söylenmektedir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 119). Bu kayıtların dışında herhangi bir isim geçmeksizin diğer görevlilerle birlikte kethüdâyeriler de sancaktaki eşkıyalık

olayları, vergi kayıtları ve teftiş emirlerinde unvanları zikredilen bir gruptur (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 120, 128, 131, 132, 135, 137). Atama kayıtlarından bu görevlinin günlük bir ücret temelinde aylığının belirlendiği, dönemin sipahi ve silahdar ağaları tarafından atama işleminin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu kayıtlarda dönemin sipahi ve silahdar ağalarının isimleri dışında kethüdâyerinin ismi, mensup olduğu bölüğü ve görevlendirilme tarihleri de tespit edilmektedir. Kethüdâyeri olarak atanan görevlilerden altı bölük olarak belirtilen sipahilere sahip çıkılması, ocağın düzeninin sağlanması ve nizamın korunması istenmektedir. Ayrıca kethüdâyerilerden özel bir isim zikredilmeksizin sadece unvan kullanılarak eşkıyalık faaliyetleri, teftiş emirleri ve vergi toplanması ile ilgili kayıtlarda da bahsedilmesi bu işlerin icrasında da görev aldıklarını göstermektedir.

2.2. Ehl-i Şer'

2.2.1. Kadı ve Nâib

Kadı, dini hükümler doğrultusunda insanlar arasındaki problemleri çözmek amacıyla yetkilendirilen bir görevlidir. Kadı olarak atanacaklardan hukuk bilgisinin dışında vücut bütünlüğü, halkın örf ve âdetini kavraması, ahalinin sosyal ihtiyaçlarını anlaması, her türlü dış etkiye karşı ahlak ve karakterini koruyarak dinin emir ve yasaklarına uyması beklenmektedir (Attar, 2021, s. 66-67). Osmanlı Devleti'nde fethedilen bölgelere hukuki bir temsilci olarak kadı atanması beylik döneminden beri uygulanan bir gelenektir. İlmiye sınıfına mensup olan kadı diğer İslam devletlerine göre Osmanlı'da daha geniş yetkilerle donatılmış adli ve mülki bir amir pozisyonunda olup mâli ve belediye işlerine de bakardı. Kadılar yönetici sınıfında yer alsalar da aynı zamanda görev yaptığı bölgedeki halkın da merkeze karşı temsilcileridir. Belirli bir eğitim ve hiyerarşiye tabi olan kadılar padişah beratı ile atanır ve işlemleri kazasker daireleri tarafından yürütülürdü. Kadılar, içinde resmi yazışmalardan verdikleri kararlara kadar birçok kaydın bulunduğu defterleri tutar ve bunları evinde, camide veya mahkeme binalarında muhafaza ederlerdi. Bu sicil defterlerinde merkezden gelen emirler, ilamlar, hüccetler, fermanlar, beratlar, vakıf kayıtları, satış, kefalet, azat, borç, tereke ve taksim senetleri, narh listeleri, teftiş ve keşif raporları gibi farklı birçok alanda çeşitli belgeler bulunmaktadır (Ortaylı, 1994, s. 13, 28, 66, 71). Dönemde önemli bir icra makamı olan kadılık görevini Mevlânâ Alacacızâde Hacı Mustafa Efendi yürütmektedir. Kadı bu göreve dönemin Anadolu Kazaskeri Dürrizade Mustafa tarafından Hicri 1160 senesinin Rebiülahir guresinde yani Miladi 12 Nisan 1747 senesinde atanmıştır. Ayrıca bu belgeden bir önceki dönemde kadılık görevinin İbrahim isimli bir kişiye verildiği anlaşılmaktadır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu,

s. 6). Defterin çoğu belgesinde ismi zikredilmeden yer alan kadı, bazı belgelerde ise bizzat ismi ile birlikte anılmaktadır. Nasrullah Camii Şerifi ve Ahi Şorba Zâviyesi ile ilgili yazılan görev beratlarında yaptığı arz sebebiyle, bir eşkıyalık olayında merkeze gönderdiği mektuba cevaben yazılan bir ferman ile gedik tımarı anlaşmazlığı sebebiyle gönderilen bir arzuhale cevaben yazılan başka bir fermanda kadının ünvanı ve ismi birlikte yazılmıştır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 109, 116, 118, 123). Naibler ise kadı adına çeşitli vazifeler gören kişilerdi. Kendilerine verilen göreve göre kaza, kadı, mevali, bâb, ayak ve arpalık naibi gibi farklı isimler alırlardı. Sayıları kadının yetki alanındaki kazaların büyüklüğüne göre değişebiliyordu (Uzunçarşılı, 2022, s. 121). Kadılar gitmeleri gereken uzak yerlere her zaman gidemediğinden, araştırma ve keşif görevlerine de sürekli vakit ayıramadıklarından dolayı bu gibi işlere naiblerini göndermişlerdir. Naibler özellikle köylerde kadı adına davaların görülmesinde önemli bir role sahip olmuşlardır. Naibler kadılarına bağlı olup naib seçebilme yetkisi verilmiş olan kadının yaptığı teklifin kazasker tarafından onaylanmasıyla bir veya iki yıllığına göreve atanırdı. Naiblerin tekrar görevlendirilmesi ise verdiği kararlara ve padişah emrine bağlıydı (Fendoğlu, 1999, s. 456-457).

Kastamonu kadısının naibliği bu dönemde Mevlâna İbrahim Efendi bin Mahmud Halife tarafından icra edilmektedir. Kadılar keşif ve muayene işlerinde genellikle naibleri görevlendirmektedir. Mesela, Naib İbrahim Efendi, Kavacık Köyü'nde ilaç kullanımı sonrasında gerçekleşen bir vefat hadisesinde mahkeme tarafından keşif ve muayene görevi için yetkilendirilmiştir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 88). Ayrıca naibler kadı adına bazı görevler için merkeze isim de arz edebilmektedir. Yine bu dönemde Mevlâna İbrahim Efendi Kuzyaka Nâhiyesi'nin Devegen Oğlancık Sini isimli vakıf mezraasının mezraadarlık beratında, Kırkçeşme Camii Şerifi'nin hitabet beratında, mahkemenin muhızırbaşılık beratında, Nasrullah Camii Şerifi'nin vaaz ve tedris görevi beratında isimleri merkeze kendisi arz etmiştir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 99, 102, 109, 127).

Sadece sancağın idari teşkilat görevlilerini tespit etmek için incelenen kayıtlar ele alındığında bile kadının ne kadar icracı bir görevli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda kadı borç, miras, diyet, evlenme, boşanma ve satış ile ilgili kayıtlarda; teşkilat görevlilerinin birbirlerini dava ettikleri tımar gibi anlaşmazlıklarda; vergi kayıtlarında; eşkıyalık gibi güvenlik meselelerinde; teftiş emirlerinde; keşif ve muayene heyetlerinin oluşumunda; atama arzlarında ve merkez ile yapılan diğer yazışmalarda karşımıza çıkmaktadır. Bu kayıtlar kadının oldukça geniş bir görev alanı olduğunu göstermektedir. Şer'iyye sicil defterlerindeki kayıtların tamamı düşünüldüğünde ise kadının bu görevlerin çok ötesinde bir yetkiye ve sorumluluğa sahip olduğu açıktır. Ancak

çalışmanın konusu olmadığı için kadının diğer görevlerine dair hususlara yer verilmemiştir. Naiblerin ise mahkemeler tarafından keşif ve muayene heyetlerinde görevlendirildikleri ve bazı atamalar için merkeze çeşitli arzlar gönderdikleri anlaşılmaktadır.

2.2.2. Müftü

Ehl-i sünnet mezheplerinden Hanefi hukukuna (fıkıh) göre dini hükümlere uyarak özel-genel veya dini-hukuki konularda kararlar (fetva) veren görevlilere müftü denilmektedir (Uzunçarşılı, 2022, s. 181). Sancak ve kazalara müftü atamaları başkent müftüsü olan şeyhü'l-islam tarafından yapılırdı. İlmîye sınıfına mensup olan müftü fetva denilen görevi yürütmektedir. Bu sebeple müftüler gerek yönetim gerekse mahkemeler tarafından kendisine başvuru konularla ilgili kararlar verirlerdi. Fetva almak isteyenler fetva emini kâtibine başvurur, soru kayda alınır ve daha sonra önemine göre kısaca cevap verilirdi (Ortaylı, 2017, s. 230-232).

Şehirde müftülük görevi Hafız Hüseyin Efendi tarafından yerine getirilmektedir. Sicil kayıtlarının şühûdü'l-hâl bölümlerinde isimleri yer alan görevlilerden birisi olması sebebiyle dönemin müftüsüne de ilk olarak bu bölümde rastlanmıştır. Hüseyin Efendi, Kırkçeşme Mahallesi'nden İbrahim Beşe bin Hasan Beşe'nin, Boğaz Köyü'nden Feyzizâde Ahmed Ağa ve Ömer Beşe ibni Hacı Mehmed ile bu köyde bulunan bir çiftlik arazisinin kullanımı ile ilgili açtığı davada taraflar arasındaki anlaşmazlığın çözüldüğünün belirtildiği kaydın şühûdü'l-hâl bölümünde, müftü unvanıyla ve ulemaların ileri gelenlerinden şeklinde bir tanımlamayla yer almaktadır. Bu kaydın dışında Taşköprü Kazâsı'nın Yazıhamid Köyü'nden Hacı Hasan bin Abdülbâki'nin yaşadığı bir eşkıyalık olayı ve faillerinin yargılanmalarıyla ilgili iki ayrı kaydın şühûdü'l-hâl bölümünde, şahıs aynı unvan ve tanımlamalarla yer almaktadır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 14, 90, 91). Mahkemeye müşahit sıfatıyla katılan kişilerden oluşan şühûdü'l-hâl, dava konularını değil yapılan yargılamanın şahitleridir. Müşahitler, o bölgenin ileri gelenlerinden oluşur, mahkemenin işleyişine ve kararlarına müdahale etmez ve gerektiğinde müşavirlik yaparlardı (Aydın, 2013, s. 399-400).

Görev gereği bazı konularda fetva verme yetkisine sahip olan müftülerin bu görevi yerine getirmeleriyle ilgili de sicil defterinde örnek bulunmaktadır. Mesela bir davada müftü kendisinden evlenme konusunda fetva isteyen hatunun talebini değerlendirmiş ve evlenebileceğine dair bir fetva vermiştir. Bu fetva da mahkemenin kararında etkili olmuştur. Cemalağa Mahallesi'nden Fâtıma binti Halil, gittiği yerden sekiz seneden beri dönmeyen kocası İbrahim bin Mehmed'in, Karakuz Köyü'nden Gülabioğlu Durmuş'un haber vermesiyle Rumeli vilayetinde yaralanarak öldüğünü

öğrenmiştir. Tekrar evlenmek isteyen hatun müftü tarafından aldığı bir fetva ile birlikte mahkemeye başvurmuştur. Durmuş isimli şahsın güvenilir bir kişi olması, Müftü Hafız Hüseyin Efendi'nin de iddet müddeti dolan ve kocasının güvenilir bir kişi tarafından öldüğü belirtilen hatunun evlenebileceği yönündeki fetvasına binaen mahkeme, Fâtıma binti Halil'in tekrar evlenmesine izin vermiştir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 16). Müftüler, statüleri ve toplumdaki itibarları sebebiyle bazen şühûdü'l-hâl bölümlerinde yer almış bazen de görevleri gereğince verdikleri fetvalar mahkemelere sunulmuştur. İncelenen belgelerden anlaşıldığı üzere bazı dava sahipleri taleplerini mahkemelere iletirken kendilerine müftüler tarafından verilen fetvaları da göstermişlerdir. Mahkemeler ise müftülerin verdikleri bu fetvaları dikkate almış ve kadılar fetvalar doğrultusunda kararlarını vermişlerdir.

2.2.3. Müderrisler

İlmiye teşkilatına mensup olan müderrisler, bu sınıfın eğitim işlerinden sorumlu ve medreselerde ders vermekle görevli hocalardır. Derecelerine göre kadılıklara veya müftülüklere geçebilen müderrislerin toplumda oldukça saygın bir yeri bulunmaktadır. Devlet tarafından bazen teftiş, araştırma, yargı, bilirkişi ve hakemlik gibi çeşitli görevler verilen müderrisler bazen de kadı naibi olarak görev yapmışlardır (İpşirli, 2020, 467-468). Bu dönemde görev yapan iki müderrisin sadece isimleri tespit edilebilmiştir. Bu müderrislerden Seyyid Mehmed Efendi'nin ismine iki ayrı dava kaydının şühûdü'l-hâlden ulaşılmıştır. Boğaz Köyü'ndeki bir çiftlik arazisinin kullanımı ile ilgili çıkan anlaşmazlığın tarafların bir satış bedeli üzerinden anlaşmasıyla çözülüp ibrasının yapıldığı kayıta müderris, umdetü'l müderrisini'l-kirâm gibi önemli bir unvan ile yer almaktadır. Kuyucak Köyü'nden Çeltikçi Mehmed bin Hasan'ın Eribzâde Hüseyin Ağa bin Mehmed'i dava ettiği kayıta aynı unvanla müderristen, Hâfız Mehmed Efendi İmamzâde olarak bahsedilmiştir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 14, 22, 23). Diğer müderris ise Cebrail Mahallesi'nden Derekzâde Hacı Ömer bin Mehme'in Kubbeli Mahallesi'nden Seyyid Hüseyin Beşe bin Musa'yı dava ettiği kayıta, davacı lehine ve davalının da aleyhine şahitlik edenlerden birisi dönemin müderrislerinden Ali Efendi'dir. Bu müderris hakkında sicil defterinde başka bir bilgi bulunmamaktadır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 39). Bu bilgilerden müderrislerin şühûdü'l-hâl olarak mahkemelerde bulunmak dışında bir de davacı-davalı anlaşmazlıklarında şahit olarak yer aldıkları anlaşılmıştır. Herkesin şahitliğini kabul etmeyen mahkemelerin müderrislerin şahitliklerini kabul etmesi onların toplum ve mahkeme gözünde sözüne itibar edilen kişilerden olduğunu kanıtlamaktadır.

2.2.4. Nakib

Hz. Peygamberin soyu kızı Hz. Fatıma'dan devam etmiştir. Hz. Fatıma'nın, Hz. Ali ile yaptığı evlilikten dünyaya gelen çocukları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin bu mübarek soynun sürmesini sağlamıştır. Hz. Hasan'dan devam eden kol şerif, Hz. Hüseyin'den devam eden kol da seyyid olarak ifade edilmiştir. Osmanlı Devleti seyyid ve şeriflere büyük bir hürmet göstermiş, onların işleriyle meşgul olunması için sâdât nikabeti adıyla bir teşkilat kurmuştur. Bu kurum zamanla nakibü'l-eşraflığa dönüşmüş ve başına da ulemadan bir kaymakam atanmıştır. Bu kaymakam bütün seyyid ve şeriflerin isimlerini, silsilesini, adreslerini, ahval ve ahlakını defterlere geçirmiştir. Çünkü vergiden muaf olan bu grubun cezalandırılmaları bile farklı bir şekilde gerçekleşmektedir. Kaymakamlar bu kişilere siyadet beratı denilen bir mensubiyet hücceti verirdi. Ancak bu hüccetlerin hepsi düzgün bir şekilde verilmediği için bazı durumlarda mensubiyetin şahitler ile de ispatı gerekebiliyordu (Uzunçarşılı, 2022, s. 167,168, 169, 172, 175, 176).

Sicil defterindeki kayıtların sadece şühûdü'l-hâl bölümlerinde yer alan dönemin nakibinin ismine ve hangi olaylar sebebiyle mahkemede hazır bulunduğu dair bilgilere ulaşılmıştır. Şühûdü'l-hâl bölümlerinde dönemin nakibinin Seyyid Ali Efendi olduğu yazmaktadır. Bu bölümlerden Seyyid Ali Efendi'nin birbirinden farklı birçok olay için mahkemede hazır olarak bulunduğu görülmektedir. Bu kayıtların mütesellimden alınan borcun şehir kethüdâsı tarafından geri ödeme işleminin tamamlanması, bir çiftlik arazisinin kullanımı konusunda mahkemeye intikal eden bir anlaşmazlık konusunda tarafların anlaşması sonrasında ibranın yapılması, Alacamescit Mahallesi'nde bir evin satışının gerçekleşmesi, bir vergi kaydı, bir miras anlaşmazlığı, yönetici görünen bir grubun halktan kendisine arazi tahsis ettiği ile ilgili anlaşmazlığın çözülmesi ve kısas kararının alındığı bir eşkıyalık olayı ile ilgili olduğu tespit edilmiştir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 4, 14, 18, 29, 86, 89, 91). Bu kayıtlardan nakiblerin şühûdü'l-hâl olarak mahkemede hazır bulunan kişilerden biri olduğu ayrıca toplumda makam sahibi, önemli ve saygın bir yeri olan kişiler için unvandan önce umdetül veya mefharül şeklinde kullanılan tanımlamaların nakib için de kullanıldığı anlaşılmıştır. Kayıtlarda seyyid ve şeriflere dair herhangi bir dava veya olay kaydına rastlanmamıştır.

2.2.5. Muhzirbaşı ve Muhzırlar

Muhzırlar, Osmanlı mahkemelerinde görev yapan ve sayıları mahkemeler tarafından belirlenen bir gruptur. Mahkemelerin bazı durumlarda kişilerin huzura getirilme talepleri olduğu görülmektedir. Mahkemenin gerek gördüğü bu hallerde şahısların mahkeme huzuruna çıkarılma

işini muhızrlar yerine getirmektedir (Bayındır, 1999, s. 436). Bu görevlilere ceza ve hukuk mahkemelerindeki mübaşir denilmekte olup sayılarının fazla olduğu yerlerde başlarına sermuhzır unvanıyla muhızrbaşılar atanmaktadır (Pakalın, 1993, s. 572).

Dava kayıtlarında mahkemelere getirilen şahıslara hangi muhızrın eşlik ettiği belirtilmektedir. Bu kayıtlar dönemdeki muhızrların isimlerine ulaşma imkânı sağlamaktadır. Ayrıca muhızrların isimleri davaların şühûdü'l-hâl bölümlerinde de sıkça geçmektedir. Sermuhzır veya muhızrbaşılık görevlendirmeleri merkezden gönderilen berat ile yapıldığı için bu beratlarda muhızrbaşına dair bilgiler yer almaktadır. Ancak berata ulaşılamayan defterlerde yine şühûdü'l-hâl bölümleri ile durum anlaşılabilir. Çünkü bu bölümlerde görevlinin muhızr mı yoksa muhızrbaşı mı olduğu da yazmaktadır. Mesela, Cemal Ağa Mahallesi'nden Fâtıma binti Halil'in, Deveciler Mahallesi'nden Buzalacıoğlu Ömer Çelebi bin Hüseyin'in, Türkeli Divânı'nın Bedirli Köyü'nden Mehmed Beşe bin Halil'in ve Taşköprü Kazâsı'nın Yazıhamid Köyü'nden Hacı Hasan bin Abdülbâki'nin açtığı davaların şühûdü'l-hâl bölümlerinde sermuhzır olarak ismi geçen kişi Hüseyin Bey'dir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 16, 17, 87, 90). Bir berat kaydından daha sonra bu göreve başkasının atandığı ve Hüseyin Bey ile de aralarında bir sorun yaşandığı anlaşılmaktadır. Sicil defterinde Hicri Cemaziyelevvel 1160 / Miladi Haziran 1747 senesinde yazılan ve Hicri 17 Cemaziyelahir 1160 / Miladi 26 Haziran 1747 senesinde sancağa ulaşan bir muhızrbaşılık beratından, göreve dönemin kadısının arzıyla Ahmed Bey isimli bir şahsın atandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kayıta, Hüseyin Bey'in Ahmed'e zorla müdahale ettiği belirtilerek Hüseyin veya herhangi birinin berat ile atanan Ahmed'e mâni olmaması hususunda uyarıldığı görülmektedir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 102).

Muhızr olarak ismine rastlanan ilk kişi Hacı Mehmed'dir. Hacı Mehmed'in, Kastamonu'da vefat eden ve aslen İskilibli olan Ali bin Hüseyin bin Mehmed'in veraset davası ile Saraycık Köyü'nden Suhteoğlu Mehmed Beşe bin İsmail'in açtığı davanın şühûdü'l-hâl bölümünde görev unvanı muhızr olarak geçmektedir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 25, 89, 90). Muhızr, Bedirgâzi Mahallesi'nden Ebu Bekir Beşe bin Mustafa'nın açtığı davada şahısların mahkemeye gelmesine eşlik etmiş, Beyhamamı ve Kavacık Köyü'nden Derviş ibni Abdülkâdir'in zevcesinin ölümü ile ilgili yapılan keşif, tahrir ve muayenenin sonuçlarını da mahkemeye iletmiştir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 26, 42).

İsmail Bey de dönemin diğer bir muhızrıdır. Has Köyü'nden Receboğlu zevcesi Fâtıma binti Kargaoğlu Mehmed'in ve Alpaslan Köyü'nden Leylekoğlu Mehmed bin Ahmed'in davasında şahısların mahkemeye gelmesine muhızr İsmail Bey eşlik etmiştir. İsmail Bey İstanbul'un Debbâğ

Yunus Mahallesi'nde yaşayan Kastamonu ahalisi Emine binti Hemtâyi Mehmed Beşe'nin davasının da şühûdü'l-hâlinde yer almaktadır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 30-31). Kayıtlardan mahkemelerin bazı kişilerin huzura getirilmesini istediğini ve muhızlıların da mahkemeye getirilen bu kişilere eşlik etme görevini yürüttüğü anlaşılmaktadır. Muhızlıların başında sermuhızır unvanını kullanan muhızırbaşının olduğu, göreve kadının merkeze yaptığı arz sonrası berat ile atandığı ve bu beratta şahsın isminin dışında göreve başlama tarihinin de yer aldığı görülmüştür. Ayrıca muhızlılar mahkemeler tarafından görevlendirilen keşif ve muayene heyetlerinin tespitlerini de mahkemeye ileten görevlilerdir. Ayrıca kayıtların şühûdü'l-hâlinde de yer almaktadırlar.

2.2.6. Mahalle İmamları

Cami, mescid, medrese, pazar yeri, meydan ve kale gibi yapıların civarında kurulan ve gelişen (Kavaklı Kundakçı, 2020, s. 215) Osmanlı şehirlerinde halklar, mahalle denilen yerleşim alanlarında yaşamakta olup bu birimler sosyal birliktelik gereği halkın yöneticilerle olan ilişkilerinde de etkin bir rol oynuyordu. Mahalle denilen birimlerin temsilciliğini mahallede bulunan caminin veya mescidin imamı yapmaktaydı. İmamlar vergi meselelerinde, şahitlik ve kefillik gibi konularda halk ile kadı arasında irtibatı sağlamaktaydı (Emecen, 2017, s. 393).

Kadının mahalledeki temsilcisi olan imamlar, padişah beratı ile göreve getirilmektedir (Ortaylı, 2017, s. 305). Mesela, Hacı Dursun Mahallesi'nde bulunan Dede Sultan Tekkesi Mescid-i Şerifi'nin imamlığına görevi kendi isteğiyle bırakan Seyyid Mustafa Halife'nin yerine gönderilen berat ile ve iki akçe yevmiye ücret karşılığında Ali Halife imam ve cüzhan olarak atanmıştır. Ayrıca bu kayıt ile Hacı Dursun mahallesinde ismi geçen mescidde görevli biri eski biri de yeni olmak üzere iki imam tespit edilmiştir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 124).

Şâdibey Mahallesi'nin avârız ve zekât işlerine mütevellî tayin edilen Molla Mehmed bin Ali, vefat eden mahalle imamı Hüseyin Efendi'den vakfa kalan payın oğulları tarafından iade edilmediği gerekçesiyle şahısları dava emiştir. Dava kaydında mahalle mescidinde görev yapan Şirinzâde Mehmed Halife'nin görevi bir bedel karşılığında Hüseyin Efendi'ye devrettiği ve Hüseyin Efendi'nin vefat etmesi üzerine de göreve berat ile oğlu Molla Mehmed atandığı belirtilmektedir. Bu kayıt ile Şâdibey Mahallesi'nde görev yapan üç imamın isimlerine ulaşılmıştır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 36-37).

İmamlar bazı davaların şühûdü'l-hâl bölümlerinde de yer almaktadır. Bu bölümlerde imamların mahalle imamı olduğu belirtilmekte ve ilk sırada yazılmaktadırlar. Kübcügez

Mahallesi'nden Kirişçi Hacı Ahmed bin Hüseyin'in verâseti ile ilgili davanın şühûdü'l-hâlinde Mustafa Halife'nin bu mahallenin imamı olduğu anlaşılmaktadır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 15) Karaböcüoğlu Mehmed bin Hacı Mehmed'in terekisi ile ilgili kayıttan Hacı Hüseyin Efendi'nin Hacı Dursun Mahallesi'nde görevli olduğu yazmaktadır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 17) Muzaffereddin Mahallesi'nden müteveffa tüccar Hacı Ömer bin Abdülkâdir'in çocuklarına vasi tayin edildiği kayıtta Hâfız Mehmed Efendi'nin ve İsmail Bey Mahallesi'nden Seyyid Ahmed Çelebi bin Seyyid Mehmed'in terekisi ile ilgili kayıttan da Hâfız Hasan Efendi'nin ismi mahalle imamı unvanıyla birlikte zikredilmektedir. Bu kayıtlardan Kübcügez, Hacı Dursun, Muzaffereddin ve İsmail Bey isimli mahallelerde görevli dört mahalle imamı tespit edilmiştir. (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 41, 43)

Bazı davalarda imamlar ilk sırada olmasa da imam unvanıyla yine şühûdü'l-hâl bölümlerinde yer almaktadır. Ancak bu bölümlerde kişilerin mahalle imamı olduğu değil sadece imam olduğu belirtilmektedir. Bu sebeple imamlık yapan kişinin, dava kaydında ismi geçen mahallede görevli olup-olmadığı belli değildir. Mesela, Kırkçeşme Mahallesi, Cemal Ağa Mahallesi ve Bey Çelebi gibi üç farklı mahalle isminin geçtiği davaların şühûdü'l-hâllerinde Hacı Ali Efendi bin Hacı Mehmed'in sadece imam olduğu yazmaktadır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 14, 15, 20). Hüseyin Çelebi Mahallesi'nden Terzi Mehmed bin Hacı Mehmed'in verâset davasında Ahmed Beşe bin Menteş, Deveciler Mahallesi'nden Şerife Âişe binti Mehmed'in asılarak ölümü ile ilgili diyet davasında Hâfız Ahmed Efendi bin Hacı Şaban Efendi, Akmesicid Mahallesi'nden Demirci Hacı bin Mehmed bin Ali'nin verâset davasında Mustafa Halife bin Hasan, Gökdere Mahallesi'nden Fâtıma binti Receb Efendi'nin yaptığı bir satışla ilgili kayıttan Hâfız Mustafa Halife ibni Ahmed ve İsfendiyar Bey Câmii Vakfı'na ait Bey Hamamı'nın keşif ve tamir kaydında Molla Mustafa Halife kayıtlarda imam olarak geçmektedir. Ancak bu altı imamın Kırkçeşme, Bey Çelebi, Cemal Ağa, Hüseyin Çelebi, Deveciler, Akmesicid ve Gökdere mahallelerinde görevli olup-olmadıkları belli değildir (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 16, 21, 27, 37, 42).

İstanbul'da görülen düzensiz nüfus artışı sonrasında yaşanan olumsuzlar nedeniyle şehre giriş ve çıkışların kontrol edilmeye başlandığı dönemlerde imamlar önemli bir denetim elemanı olmuştur. Çünkü imamlar nüfus kayıtlarını tutmakta ve mahallelere yerleşme hususunda etkin bir rol oynamaktadır. İmamın kefilliği olmadan mahallelere yerleşmek mümkün değildir (Ortaylı, 2017, s. 306). Sicil defterinde dönemde imamların mahallelerden sorumlu olduğu gösteren ve İstanbul'a yapılan düzensiz göçlerle ilgili merkezden gönderilen bir emir bulunmaktadır. İstanbul'a yapılan düzensiz göçlerle ilgili gönderilen fermanda mahalle imamlarının da görevlendirildiği

anlaşılmaktadır. İmamlardan mahallelerin teftiş edilmesi ve izinsiz bir şekilde mahallelerini terk etmek isteyenlerin engellenmesi amacıyla kolluk kuvvetlerine haber verilmesi istenmiştir. Ayrıca fermanla yaptıkları haksızlıklarla ahalinin göç etmesine sebep olan yetkililerin ise görev ihmaline göre uyarılacağı gerekirse hapis, tazir, kalebend ve hatta idamla bile cezalandırılabilirdi hususu da hatırlatılmıştır (BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu, s. 120-121). Padişah beratı ile atandıkları için isimleri, görev yaptıkları cami ve mescid ile görev ücretlerine ulaşılan imamların mahallelerde ikamet edenleri çok iyi tanımalarından ve ikametlerine kefillik ettiklerinden dolayı mahkemelerde görülen birçok davada şühûdü'l-hâl olarak buldukları görülmüştür. İmamlar merkez tarafından onaylanmak kaydıyla görevlerini bırakabilmekte veya başkasına devredilmektedir. Mahallelerden sorumlu olmaları sebebiyle mahallelerde yapılan denetim işlerinde imamların aktif rol oynadığı görülmüştür. Mahallelere imamların kefilliği olmadan yerleşemeyen kişiler gidilen yerlerde sıkıntı yaşanması sebep olan düzensiz göç gibi durumlarda da mahalle imamından izin almadan mahallelerini terkedememektedir. Bu kurala uymayanlar olduğunda ise imam kolluk güçlerini devreye alabilmektedir. Bu tespitler mahalle üzerinde imamların ne derece etkin bir role sahip olduklarını göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmada 41 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicilinden yararlanılarak şehrin idari teşkilatında görev yapan kişilerin tespiti yapılmıştır. 1747 yılında sancağın idari teşkilatında mütesellim, kadı, naib, müftü, nakib, müderris, sermuhzır, muhzır, şehir kethüdâsı, alaybeyi, kale dizdârı, mustahfız, yeniçeri serdârı ve kethüdâyeri gibi çeşitli unvanlara sahip görevliler isim isim tespit edilmiştir. İncelenen kayıtlarda görevlilerin özel yaşamlarına dair bilgiler bulunmadığı için bilgiler merkezden gelen bazı kayıtlardan hareketle görevlilerin hangi konularda yetkili olduğu, ne tür belgelerde yer aldığı ve ne tür icralar için görevlendirildikleri hususuyla sınırlı kalmıştır. Görevli isimlerinin, görev unvanlarının ve görev yerlerinin bulunmasında dava kayıtlarındaki şühûdü'l-hâl denilen bölümlerin önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Bu bölümlerde bazı görevlilerin sıkça yer aldığı bazı görevlilerin ise görev alanları ile ilgili hususlarda mahkemede hazırın olarak buldukları görülmüştür. Şehir kethüdâlarının, muhzırların ve imamların çoğu dava kayıtlarının şühûdü'l-hâl bölümlerinde sıklıkla yer alırken alaybeyi, dizdâr, müftü, müderris, nakib, yeniçeri serdârları, kethüdâyeriler ve kale mustahfızları gibi görevlilerin dava konusunun içeriğine ve önem derecesine göre bu bölümlerde geçtikleri görülmüştür. Bir tımar meselesinde alaybeyi, dizdâr, yeniçeri serdârı, kethüdâyeri, sipahi ve mustahfız gibi görevlileri görebilmek

mümkünken bir ilmiye sınıfı mensubu ile ilgili bir davada da müftü, nakib, müderris gibi görevlileri görebilmek mümkündür. Alaybeyi ve dizdâr olarak görev yapanların şehirle ilgili görevleri dışında sefer zamanlarında da çeşitli görevler icra ettikleri anlaşılmıştır. Eşkîyalık gibi şehri ve bazen Anadolu'yu etkileyen olaylarda şehirdeki çoğu görevlinin birlikte hareket ederek konunun çözümü hususunda ortak çalıştıkları görülmüştür. Dönemde görevliler arasında tımar anlaşmazlığı ve göreve müdahaleler gibi bazı konularda problemler yaşanmış ve bu problemler mahkemelere yansımıştır. Bazı problemler ise arzuhaller aracılığıyla merkeze intikal etmiş ve yazılan emirler ile çözüme kavuşmuştur. Mahkemede verdiği kararların dışında merkezle olan yazışmaların yürütülmesi, görevliler arasındaki problemlerin çözümü, vergi işleri, teftişler, eşkıyalık faaliyetleri, atama arzları gibi birçok alanda kadıların ne kadar önemli bir görev icra ettiği tespit edilmiştir. Toplumda yaşanan kişilerin yaşama dair (evlilik izni gibi) bazı sıkıntıları müftüler tarafından verilen fetvalar ile daha hızlı bir şekilde çözülmüştür. Ayrıca müftü, müderris, nakib ve imam gibi görevlilerin şahitlik gerektiren davalarda sıkça şahit olarak dinlendiği, şahitliklerinin kabûl edilerek mahkemelerin verdiği kararlarda etkili olduğu tespit edilmiştir. Şahitliklerinin kabûlünde görevlilere toplumda duyulan saygı ve güven etkili olmuş yine bu durum isim ve unvanlarından önce kullanılan tanımlamalar ile de mahkeme tutanaklarında yer almıştır. İmamların mahallelilere ait çeşitli davalarda şahit veya şühûdü'l-hâl olarak bulunmak dışında mahalle denetimlerinde de yetkili oldukları görülmüştür. Bazı hallerde imamlardan izin alınmadan mahalleden ayrılmanın bile mümkün olmadığı görülmüştür. Göreve atamaların üst amirlerin arzı sonrasında merkez tarafından uygun bulunması halinde gönderilen beratlar ile yapıldığı ancak problem teşkil eden durumlarda ayrıca fermanların da yollandığı anlaşılmıştır. 1747 yılında sancağın idari teşkilatında görev yapan ve kayıtlardan seçilen örneklerle icra alanları belirtilen bir mütesellim, biri önceki dönemin olmak üzere iki kadı, bir kadı naibi, iki sermuhzır, iki muhzır, bir müftü, bir nakib, iki müderris, yedisi mahalle imamı olmak üzere on beş imam, bir şehir kethüdâsı, biri eski olmak üzere üç alaybeyi, bir kale dizdârı, dört kale mustahfızı, bir Kastamonu serdârı ile iki yeniçeri serdârı ve üç de kethüdâyerinin isimleri tespit edilmiştir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

BOA. MŞH. ŞSC.d. 41 Kastamonu.

Araştırma ve Tetkik Eserler

Alkan Günay, N. (2010). *18. Yüzyılda Osmanlı Taşra Yönetim Düzeninin Sosyo-Kültürel Yapıya Etkileri (Bursa Örneği)* [Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi]. Yök Tez.

- Atalar, M. (1980). Şer'îye Mahkemelerine Dâir Kısa Bir Tarihçe. *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 4, 303-328.
- Attar, F. (2021). Kadı. *İslam Ansiklopedisi* (C. 24, s. 66-69). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. A. (2013). Osmanlıda Hukuk. E. İhsanoğlu (Ed.), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi-1* (s. 375-440). İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları.
- Bayındır, A. (1999). Osmanlı'da Yargının İşleyişi. G. Eren (Ed.), *Osmanlı-6* (s. 429-446). Yeni Türkiye Yayınları.
- Darkot, B. (1993). Kastamonu. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 6, s. 399-403). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Döşemetaş, Ö. (2019). *Şer'îyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu Kazâsı (1725-1750)* [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yök Tez.
- Emecen, F. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fendoğlu, H. T. (1999). Osmanlı'da Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı. Güler Eren (Ed.), *Osmanlı-6* (s. 453-469). Yeni Türkiye Yayınları.
- İpşirli, M. (1994). Ehl-i Örf. *İslam Ansiklopedisi* (C. 10, s. 519-520). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İpşirli, M. (2013). Eyalet (Taşra) Teşkilatı. E. İhsanoğlu (Ed.), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi-1* (s. 221-282). İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları.
- İpşirli, M. (2020). Müderris. *İslam Ansiklopedisi* (C. 31, s. 467-468). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnalçık, H. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. Yapı Kredi Yayınları.
- Kavaklı Kundakçı, S. (2020). Osmanlı Döneminde Kastamonu Mahalleleri. Fatma Ünyay Açıkgöz ve Hakan Doğan (Ed.), *Osmanlı Tarihi Coğrafyası Üzerine Araştırmalar* (s. 215-256). Berikan Yayınevi.
- Kazıcı, Z. (1989). Alay. *İslam Ansiklopedisi* (C. 2, s. 347-348). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kundakçı, S. (2022). Kastamonu, Bolu ve Çankırı Sancaklarında Suhte Olayları (1559-1576). *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 1155-1170.
- Maden, F. (2012). *XVIII. Yüzyılın Sonlarında Kastamonu*. Roza Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1994). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*. Turhan Kitabevi Yayınları.

- Ortaylı, İ. (2017). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Cedit Neşriyat.
- Özcan, A. (2019). Kul Kethüdası. *İslam Ansiklopedisi* (Ek cilt 2, s. 89-90). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özkaya, Y. (2006). Mütesellim. *İslam Ansiklopedisi* (C. 32, s. 203-204). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1983). Muhzır. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (C. 2, s. 572). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Şahin, İ. (2001). Kastamonu. *İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, s. 97-99). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Taş, H. (2008). Osmanlı Kadı Mahkemesindeki Şühûdü'l-Hal Nasıl Değerlendirilebilir?. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 25-44.
- Turan, R. (1989). Selçuklular Döneminde Kastamonu. *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, Tebliğler (19-21 Ekim 1988), 1-6.
- Türk Tarih Kurumu. (2024, Ocak 10). Tarih çevirme kılavuzu. <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu>.
- Uğur, Y. (2010). Şer'iyye Sicilleri. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 39, s. 8-11). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2022). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yakupoğlu, C. (2009). *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi (XIII-XV. Yüzyıllar)*. Gazi Kitabevi.
- Yediyıldız, B. (2013). Osmanlı Toplumunu. E. İhsanoğlu (Ed.), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi-1* (s. 441-512). İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları.